

Analýza konceptu sociálnej exklúzie a sociálnej inklúzie v podmienkach Slovenskej republiky

Zuzana PADOVÁ, Beáta PIROVÁ

Abstract: *The paper deals with the analysis of concept of social exclusion and social inclusion in conditions of Slovak Republic. The aim of this paper is to reveal the theoretical discourse of concept of social exclusion and social inclusion, to deal with analysis of population groups at the risk of social exclusion at the regional level - county during the period 2004 – 2010 and consequently paper analyses the spatial distribution of the instruments of structural policy of the European Union, aimed at the promotion of social inclusion in Slovak republic during the period 2004 – 2010.*

Keywords: *social exclusion, social inclusion, structural policy, Slovak Republic*

Úvod

Problematika analýzy koncepcie sociálnej exklúzie a sociálnej inklúzie stojí v centre záujmu výskumníkov z rôznych spoločenských vedných disciplín - najmä sociológov. Podľa Džambazoviča (2005) sa koncepcia sociálnej exklúzie dostala do centra akademického diskurzu západoeurópskej sociálnej politiky asi pred dvoma desaťročiami. Mareš (2004) poukazuje na to, že práve sociálna exklúzia, sociálna inklúzia a sociálna kohézia sú tými pojmami, ktoré ovládli diskurz Európskej únie (ďalej EÚ) na prelome tisícročia. Názory na používanie koncepcie sociálnej exklúzie, sociálnej inklúzie, či kohézie, však nie sú jednotné ani v akademickej obci ani v oblasti sociálnej politiky a ich teoretická konceptualizácia nie je doposiaľ ustálená. Môžeme len súhlasiť s Džambazovičom (2004), že jednotné, všeobecne prijímané vymedzenie toho, čo vlastne sociálne vylúčenie znamená a ako merať jeho rozsah a hĺbku, neexistuje. Koncepty sociálnej exklúzie a sociálnej inklúzie sa stali neoddeliteľnou súčasťou dokumentov EÚ. Agendy sociálnej inklúzie prijímané členskými štátmi EÚ umožňujú prístup k európskym štrukturálnym fondom a ich implementácia predstavuje jednu z možností zmierňovania medziregionálnych disparít. Otázka účinnosti efektívneho čerpania finančných prostriedkov z fondov EÚ je v súčasnosti vysoko pertraktovanou témou. Priestorovým aspektom čerpania finančných prostriedkov z externých finančných zdrojov, ktorými sú napríklad aj štrukturálne fondy sa v slovenskej odbornej geografickej literatúre venujú (Rajčáková a Švecová 2012, Matlovič a Matlovičová 2011, Kramáreková 2010, Charvát, Spišiak, Malíková 2013 a iní). Väčšiu pozornosť hodnoteniu vplyvu štrukturálnych fondov v Slovenskej republike (ďalej SR) nájdeme v prácach s ekonomickým zameraním (Páleník a Radvanský 2006, Ďzupka 2007, Hudec a Ďzupka 2008, Buchta 2005, Baláž 2006, Kľuvanková-Oravská 2004 a iní).

Cieľom tohto príspevku je objasnenie teoretického diskurzu konceptov sociálnej exklúzie (vylúčenia), sociálnej inklúzie (začlenenia), analýza skupín obyvateľov ohrozených sociálnou exklúziou na úrovni krajov v období rokov 2004 – 2010 a následne zhodnotenie priestorového rozmiestnenia nástrojov štrukturálnej politiky EÚ, zameraných na podporu sociálnej inklúzie v SR v období rokov 2004 – 2010.

Predmetom analýzy boli Sektorový operačný program Ľudské zdroje (ďalej SOP ĽZ), Jednotný programový dokument NUTS II – Bratislava Cieľ 3 (ďalej JPD NUTS II Bratislava Cieľ 3), Iniciatíva spoločenstva Equal, Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia (ďalej OP ZaSI) a Regionálny operačný program (ďalej ROP). Predmetom výskumu nebol Operačný program Vzdelávanie, konkrétne prioritná os 3 zameraná na podporu vzdelávania osôb s osobitnými vzdelávacími potrebami, nakoľko oblasť vzdelávania nebola predmetom výskumu nášho príspevku. Vo výzvach jednotlivých opatrení týchto podporných programov sa pod skupinami osôb ohrozenými rizikom sociálneho vylúčenia rozumeli dlhodobo nezamestnané osoby, príslušníci rómskej etnickej menšiny, občania so zmenenou pracovnou schopnosťou a občania so zmenenou pracovnou schopnosťou s ťažším zdravotným postihnutím, nezamestnané osoby vo veku nad 50 rokov, osoby s problémami sociálneho začlenenia

(osoby po výkone trestu, bezdomovci, osoby závisle na alkohole a drogách), rodiny s väčším počtom detí a neúplne rodiny s nezaopatrenými deťmi, mládež vyrastajúcu v znevýhodnenom sociálnom a rodinnom prostredí, migranti, utečenci, azylanti. Analýzu vybraných skupín obyvateľstva ohrozených sociálnou inklúziou sme (kvôli rozsahu príspevku a revízií operačných programov v rokoch 2010, 2011 a 2012) uskutočnili v časovom období 2004 – 2010. V tomto časovom období sme následne hodnotili aj priestorové rozmiestnenie zdrojov zameraných na podporu sociálnej inklúzie v SR.

Pri spracovaní a vyhodnocovaní sledovaných údajov bola aplikovaná analýza a syntéza poznatkov. Za účelom zachytenia priestorových a časových zmien bola využitá štatistická a kartografická metóda. Zdrojom informácií a štatistických dát viazaných na cieľ príspevku boli súhrne materiály publikované Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny, Fondom sociálneho rozvoja, Sociálnou implementačnou agentúrou a Ministerstvom pôdohospodárstva a rozvoja vidieka.

Teoretická konceptualizácia pojmov sociálna exklúzia a sociálna inklúzia

Existuje celý rad definícií, ktoré vymedzujú pojmy sociálna exklúzia a sociálna inklúzia. Atkinson (1998a in Džambazovič 2005) uvádza, že absencia jasnej definície sociálneho vylúčenia je jednou z príčin jeho akceptovateľnosti. Nakoľko sú sociálna exklúzia a inklúzia skúmané jednak ako fenomény charakteristické pre povahu spoločnosti jednak aj ako politické idey vrátane výsledkov ich aplikácie vo verejných politikách (Gerbery a Džambazovič 2011) uvádzame viacero definícií týchto pojmov, ktoré sa snažia zahrnúť obidve výskumné oblasti. Vo všeobecnosti pojem sociálna exklúzia (sociálne vylúčenie) predstavuje proces prostredníctvom, ktorého sú určití jednotlivci vytláčani na okraj spoločnosti a je im zabránené plne na nej participovať (MPSVaR SR 2004c).

Byť sociálne vylúčeným znamená podľa Gerberyho a Džambazoviča (2011) nerovný prístup k piatim základným zdrojom spoločnosti (vzdelaniu, zamestnaniu, bývaniu, sociálnej ochrane, zdravotnej starostlivosti), sťažený prístup k hlavným sociálnym inštitúciám zodpovedným za distribúciu životných šancí a v neposlednom rade aj odtrhnutie od dôležitých oblastí života, ktoré zabezpečujú integráciu v danej komunite alebo spoločnosti.

Aj podľa Mareša a Sirovátka (2011) je dnes sociálna exklúzia chápaná ako proces, ktorý zbavuje jedinca práv, ale i povinností, ktoré sú spojené s jeho členstvom v spoločnosti. Za sociálne vylúčených zo spoločnosti sú považovaní tí, ktorí z dôvodov, ktoré sú mimo ich kontrolu nemôžu participovať na aktivitách svojich spoluobčanov.

Na úrovni jednotlivcov sociálne vylúčenie znamená podľa Matoušku (2003) absenciu sociálnej roly, ktorá znemožňuje začlenenie do sociálnych sietí a sociálnych vzťahov. Niektorí jedinci sú vytláčani na okraj spoločnosti a je im zabránené plne na nej participovať v dôsledku svojho ekonomického postavenia, nedostatočného vzdelania, rasy, pohlavia, veku alebo nedostatku základných kompetencií. Termín sociálna exklúzia vyjadruje podľa autora komplexne podmienenú nedostatočnú účasť jednotlivca, skupiny alebo miestneho spoločenstva na živote spoločnosti, resp. nedostatočný prístup k spoločenským inštitúciám zabezpečujúcim vzdelávanie, zdravie, ochranu a základný blahobyt.

Janie Percy-Smith (2000 in Gerbery a Džambazovič 2011) uvádza základné prvky, ktoré sa v jednotlivých definíciách pojmu sociálneho vylúčenia opakujú a tvoria akési jadro konceptu. Po prvé, ide o znevýhodnenie vo vzťahu k určitým normám / štandardom sociálnych, ekonomických alebo politických aktivít týkajúcich sa jednotlivcov, domácností, priestorových oblastí alebo skupín obyvateľstva. Po druhé, ide o sociálne, ekonomické a inštitucionálne postupy, v dôsledku ktorých dochádza k znevýhodneniu. Nakoniec ide o samotné výsledky alebo dôsledky pre jednotlivcov, skupiny, alebo spoločenstvá, ku ktorým dané znevýhodnenia a mechanizmy vedú.

S konceptom sociálnej exklúzie (vylúčenia) je úzko spätý aj koncept sociálnej inklúzie (začlenenia). Generálne je sociálna inklúzia chápaná proces, ktorý zabezpečuje, aby tí, ktorí sú v riziku chudoby a sociálnej exklúzie, získali príležitosti a nevyhnutné zdroje na to, aby mohli plne participovať na ekonomickom, sociálnom, politickom a kultúrnom živote v spoločnosti. Zabezpečuje im väčšiu účasť na rozhodovaní, čo ovplyvňuje ich životy a prístup k základným právam (MPSVaR SR 2004c, Mareš a Sirovátka 2011).

Gerbery a Džambazovič (2011) konštatujú, že nakoľko koncept sociálnej inklúzie implikuje normatívne predstavy o riešení sociálnych problémov, je silne zakorenený v politickom diskurze, preto je podľa autorov obsah pojmu sociálna inklúzia v súčasnosti do veľkej miery determinovaný práve jeho použitím vo verejných politikách.

Legislatívny rámec konceptu sociálneho vylúčenia, začlenenia a agenda EÚ

Koncepty sociálnej exklúzie a sociálnej inklúzie sa stali neoddeliteľnou súčasťou dokumentov EÚ. V teórii i v praxi sociálnej politiky v krajinách EÚ predstavuje podľa Džambazoviča a kol. (2004) v poslednom období jednu z najvýznamnejších udalostí presun záujmu od chudoby k sociálnemu vylúčeniu. Aj Mareš a Sirovátka (2011) zdôrazňujú, že presun pozornosti od konceptu chudoby, ktorý ovládal diskurz programových dokumentov EÚ vzťahujúcich sa k sociálnej politike až do 90. rokov 20. storočia, ku konceptom akými sú sociálna exklúzia, sociálna inklúzia a sociálna kohézia je zrejmý už z názvu ich dokumentov (1. akčný sociálny program 1975 – 1980, 2. akčný sociálny program v 80. rokoch 20. storočia, 3. akčný sociálny program 1989). Presun postupnej zmeny výskumnej paradigmy zachytili vo svojich prácach najmä (Džambazovič 2004, Džambazovič a kol. 2004, Džambazovič 2005, Gerbery a Džambazovič 2011). Autori poukazujú, že v 50. a 60. rokoch 20. storočia, ak bola chudoba identifikovateľná, tak mala charakter starej chudoby nezávislej od trhu práce, často nazývanej aj demografickou chudobou. Deti a starí ľudia patrili v prvej polovici 20. storočia k typickým ohrozeným skupinám, na ktoré boli nastavené aj programy sociálnych politík. Od 70. rokov 20. storočia zasahuje podľa autorov chudoba ľudí z oveľa širšieho spektra sociálno-ekonomických skupín, vysoká nezamestnanosť sa stala permanentnou sociálnou realitou v západoeurópskych krajinách a postupne sa začali objavovať nové body v životnom i rodinnom cykle (starnutie populácie, demografické trendy – nárast rozvodovosti, zvyšovanie dĺžky dožitia, ale i predlžovanie jednotlivých fáz životného cyklu, či diverzita a flexibilita rodinných a partnerských foriem), v ktorých boli jednotlivci a rodiny vystavené vysokému riziku chudoby (dlhodobá nezamestnanosť, mladí ľudia po ukončení vzdelania, mladé rodiny, ľudia dlhodobo znevýhodnení resp. vylúčení z a na trhu práce v dôsledku napríklad zníženej fyzickej či psychickej schopnosti – ťažko zdravotne postihnutí, nízkej kvalifikácie, v dôsledku diskriminácie – ženy, etnické minority, ľudia bez domova, starí ľudia). 80. roky 20. storočia znamenajú podľa autorov posun od sústredenia sa na chudobu ako problému distribúcie a nedostatočných zdrojov chudobných, k otázkam ich neadekvátnej sociálnej participácie, nedostatočnej integrácie a bezmocnosti, rozšírenie úzkeho sústredenia sa na zdroje jedinca či domácnosti aj na zdroje lokálnych komunít (nedostupná lekárska starostlivosť, nedostatočná verejná doprava a iné), prechod od statickej k dynamickej analýze procesov, ktorými sa ľudia stávajú chudobnými či zostávajú kvôli nim v chudobe.

V roku 1989 sa zárodky súčasného chápania sociálneho vylúčenia objavujú podľa Gerberyho a Džambazoviča (2011) v rezolúcii Európskej rady (Council Resolution on Combating Social Exclusion), v ktorom bolo odlíšené od chudoby s dôrazom na štrukturálne faktory. Mary Daly (2010 in Gerbery a Džambazovič 2011) hovorí o tomto dokumente ako o rodnom liste konceptu sociálneho vylúčenia na úrovni EÚ. Sociálne vylúčenie bolo vnímané ako ohrozenie participácie na ekonomickom a sociálnom živote spoločnosti a ako ohrozenie základných občianskych práv.

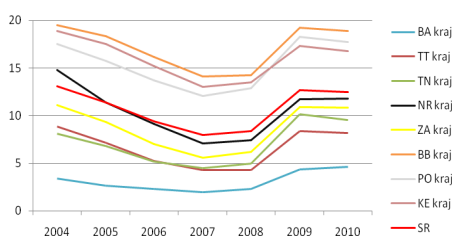
Boj proti sociálnemu vylúčeniu a integrácia ľudí vylúčených z trhu práce sa následne objavili v Amsterdamskej zmluve z roku 1997. Dôležitý posun priniesli summity Európskej rady v Lisabone a Nice v roku 2000. Lisabonský summit urobil podľa Džambazoviča (2005) z boja proti sociálnemu vylúčeniu a chudobe jeden z centrálnych elementov v rámci modernizácie európskeho sociálneho modelu. Úsilie formulovať komplexnú stratégiu sociálneho začlenenia vyjadruje agenda sociálneho začlenenia prijatá v Nice v roku 2000. Od roku 2000 prijímajú členské štáty EÚ v rámci tejto agendy dvojročné národné akčné plány sociálnej inklúzie (Slovenská republika od roku 2004 Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004 – 2006). Od roku 2006 Národné správy o stratégií sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie (2004 – 2006, 2008 – 2010) a Národné sociálne správy (za rok 2012).

Podľa Mareša a Sirovátka (2011) táto agenda deklaruje zámer formulovať komplexnú stratégiu sociálnej inklúzie a mobilizovať aktérov i zdroje k jej realizácii, súčasne umožňuje prístup k európskym štrukturálnym fondom a ich zdroje smeruje k širšiemu spektru aktérov na regionálnej a lokálnej úrovni. Autori si však zároveň kladú otázku, nakoľko môžu byť tieto stratégie (formulované na pomerne obecnej úrovni, bez záväzných smerníc) prijaté a presadzované jednotlivými členskými štátmi, ktoré súčasne (a predovšetkým) presadzujú priority a ciele svojej národnej sociálnej politiky, ktoré úzko súvisia s obecnými hodnotovými a politickými preferenciami a sú preto permanentným predmetom politických sporov a konfliktov.

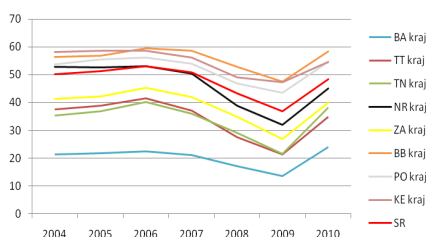
Skupiny osôb ohrozené sociálnou exklúziou

Vo výzvach jednotlivých opatrení skúmaných podporných programov sa pod skupinami osôb ohrozenými rizikom sociálneho vylúčenia rozumejú dlhodobo nezamestnané osoby, nezamestnané osoby vo veku nad 50 rokov, príslušníci rómskej etnickej menšiny, občania so zmenenou pracovnou schopnosťou a občania so zmenenou pracovnou schopnosťou s ťažším zdravotným postihnutím, rodiny s väčším počtom detí a neúplne rodiny s nezaopatrenými deťmi, mládež vyrastajúcu v znevýhodnenom sociálnom a rodinnom prostredí, osoby s problémami sociálneho začlenenia (osoby po výkone trestu, bezdomovci, osoby závislé na alkohole a drogách), migranti a azylanti.

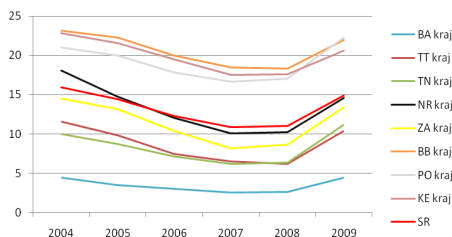
Skôr ako sa budeme venovať implementácii jednotlivých operačných programov a projektov, pristúpime aj k analýze týchto skupín obyvateľstva a ich charakterizujúcich mier na úrovni krajov. Jedným zo zložitých spoločenských problémov s mnohostrannými dôsledkami je nezamestnanosť. Slovensko sa od roku 1994 vyznačovalo vyššou mierou nezamestnanosti v porovnaní s väčšinou štátov EÚ. Príčinou bola na jednej strane reštrukturalizácia podnikov spojená so znižovaním prežamestnanosti na druhej strane nedostatočné investície a nízka tvorba pracovných miest. Vstupom Slovenska do EÚ, prílevom zahraničných investícií a reformami v daňovej oblasti celková nezamestnanosť poklesávala až do 3. štvrtroka 2008. Avšak potom sa prejavili dôsledky globálnej ekonomickej a finančnej krízy, sprevádzané poklesom tvorby nových pracovných miest. Miera evidovanej nezamestnanosti v SR sa v decembri 2010 pohybovala na úrovni 12,46 %. Nezamestnanosť v SR má výrazne regionálne disparity. Rozdiel medzi najvyššou a najnižšou mierou nezamestnanosti na úrovni krajov predstavovala v decembri roku 2010 14,23 % (obr. 1).

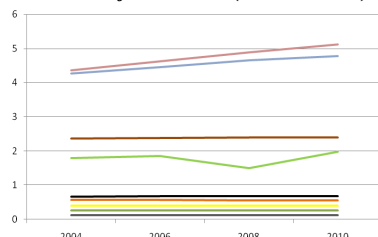
Obr. 1. Vývoj miery evidovanej nezamestnanosti v % v krajoch SR v rokoch 2004 – 2010. Zdroj: ÚPSVaR (2004 – 2010)

Obr. 2. Podiel nezamestnaných nad 12 mesiacov z celkového počtu nezamestnaných v % v krajoch SR v rokoch 2004 – 2010. Zdroj: ÚPSVaR (2004 – 2010)

Obr. 3. Podiel nezamestnaných žien z celkového počtu ekonomicky aktívnych žien v % v krajoch SR v rokoch 2004 – 2010. Zdroj: ÚPSVaR (2004 – 2010)

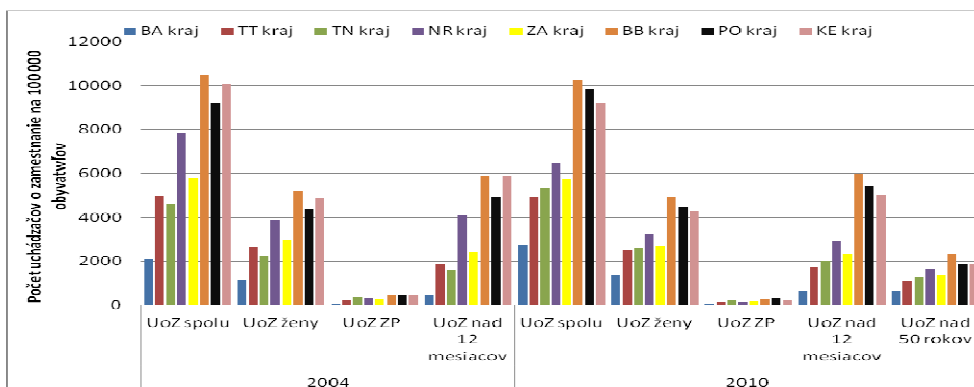

Obr. 4. Podiel rómskej menšiny v % v krajoch SR v rokoch 2004 – 2010. Zdroj: ŠÚ SR (2004 – 2010)

Váznym problémom pre spoločnosť je dlhodobá nezamestnanosť, kde doba nezamestnanosti prekračuje 12 mesiacov. Medzi jej nepriaznivé dôsledky patrí znižovanie životnej úrovne nezamestnaných osôb, menšia šanca na opätovne uplatnenie sa na trhu práce, nárast sociálno-patologických javov. Vysokou dlhodobou nezamestnanosťou sú postihnuté najmä regióny na východe Slovenska (Košícký a Prešovský kraj), región stredného Slovenska (Banskobystrický kraj) a čiastočne na západe Slovenska (Nitriansky kraj) (obr. 2 a 5). Výzvy sledovaných operačných programov boli zamerané aj na odstránenie

nie prekážok rovnosti mužov a žien na trhu práce s dôrazom na zosúladienie pracovného a rodinného života. Problematickou sa stáva nezamestnanosť žien, najmä vo veku 55 – 64 a problematická je kombinácia práce a starostlivosti žien o deti vo veku do 3 rokov. Táto situácia je okrem nepriaznivého ekonomického vývoja spôsobená nízkym využívaním flexibilných foriem práce. Najvyšší podiel nezamestnaných žien z celkového počtu ekonomicky aktívnych žien zaznamenávame v Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji (obr. 3 a 5). Úroveň nezamestnanosti významne koreluje so stupňom vzdelania. Nezamestnanosť v podmienkach SR má výrazný etnický rozmer, ktorý sa prejavuje v extrémne vysokej nezamestnanosti príslušníkov rómskej komunity. Metodikou štatistického zisťovania pracovných síl sa ukázalo, že v roku 2010 v rámci rómskej populácie vo veku 15 – 64 rokov bolo nezamestnaných 72 % rómskych mužov a 75 % rómskych žien (UNDP 2012). Z rómskej populácie má len 0,17 % ukončené stredoškolské alebo univerzitné vzdelanie. Najvyšší podiel rómskeho obyvateľstva dlhodobo zaznamenávajú Banskobystrický, Košický a Prešovský kraj (obr. 4). Predpokladom úspešnosti vízie integračného procesu rómskej komunity je zlepšenie prístupu Rómov k vzdelávaniu, sociálna súdržnosť a aktívne preventívne kroky, eliminujúce obmedzenia a vytvárajúce možnosti ich dôstojnejšieho života (Tomová 2010).

Ďalšou rizikovou skupinou ohrozenou problémovým začlenením sa na trhu práce sú obyvatelia nad 50 rokov. Výsledkom demografických procesov od roku 1996 boli zmeny vo vekovom zložení obyvateľstva. Pokračoval proces starnutia obyvateľstva, dôkazom čoho je zvýšenie priemerného veku u oboch pohlaví, zhoršovanie indexu starnutia, ako aj predĺženie strednej dĺžky života pri narodení. Je preto potrebné plánovať opatrenia zamerané na dlhodobé udržanie osôb na trhu práce, na zabezpečenie flexibility pracovníkov z vyšších vekových skupín a na rozvoj sociálnych služieb pre starých občanov (Káčerová a Mládek 2011).

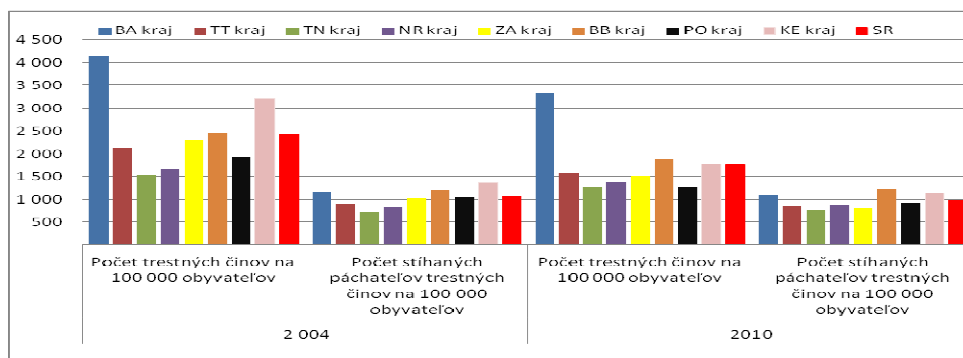

Obr. 5. Počet uchádzačov o zamestnanie na 100 000 obyvateľov v krajoch SR v roku 2004 a v roku 2010. Zdroj: ÚPSVaR (2004, 2010)

Marginalizáciou a sociálnou exklúziou sú ohrození aj občania so zdravotným postihnutím. Počet uchádzačov o zamestnanie zo zdravotným postihnutím (UoZ ZP) v roku 2004 a v roku 2010 je znázornený na obr. 5. Multidimenzionálna povaha sociálneho vylúčenia tejto skupiny obyvateľov zasahuje oblasť príjmu, zamestnanosti, vzdelávania, prístupnosti k tovarom, službám a sociálnemu prostrediu (Džambazovič a kol. 2004). V oblasti zamestnanosti zdravotne postihnutých osôb sú dôležité faktory ako osobná, pracovná asistencia, bezbariérovosť pracoviska, prepravné služby, sociálne poradenstvo a iné. Integráciu na trhu práce často komplikuje systém meniacej sa legislatívy, vysoká administratívna náročnosť, slabá motivácia zo strany štátu pri odvodových povinnostiach, dlhé výplatné termíny na úradoch práce pri nárokovateľných finančných prostriedkoch, častá práceneschopnosť zamestnancov ako aj nízka úroveň dosiahnutého vzdelania a nedostačujúce pracovné zručnosti zdravotne postihnutých uchádzačov o zamestnanie (AZOZPvSR 2012).

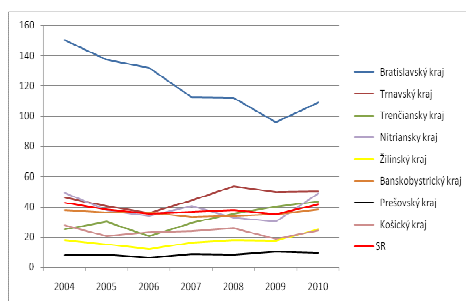
Vážnym problémom vo svete aj na Slovensku je kriminalita. Osoby po výkone trestu sa zaraďujú k osobám ohrozeným sociálnym vylúčením. Napriek tomu, že s kriminalitou sa stretávame na území celého Slovenska, môžeme hovoriť o jej priestorovej diferenciacii. Kým v krajoch západného Slovenska prevláda majetková a ekonomická kriminalita, pre stredné Slovensko predstavuje riziko násilná kriminalita (Mládek a kol. 2006). Najkritickejšia situácia je v Bratislavskom kraji, kde v roku 2004 pripadalo na 100 000 obyvateľov

4 137 trestných činov. Počet trestných činov v sledovanom období 2004 – 2010 poklesol. Najviac v Košickom kraji o 1 449 trestných činov na 100 000 obyvateľov. Najmenší pokles bol zaznamenaný v Trenčianskom kraji o 272 trestných činov na 100 000 obyvateľov. V počte stíhaných páchatel'ov trestných činov najvyššie hodnoty vykazovali Bratislavský, Banskobystrický, Košický a Žilinský kraj (obr. 6).

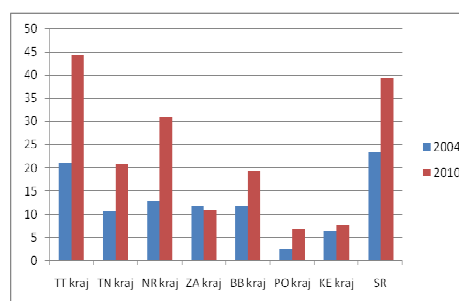

Obr. 6. Počet trestných činov a stíhaných páchatel'ov trestných činov na 100 000 obyvateľov v krajoch SR v roku 2004 a v roku 2010. Zdroj: MV SR (2004, 2010)

Medzi indikátory sociálnej patológie patrí aj drogová závislosť. „Skúsenosť s drogou zahŕňa širokú kategóriu užívateľov od užívateľov, ktorí drogu užíli len raz v živote, cez užívateľov liekov, až po pravidelných užívateľov. Najvyšší podiel osôb s takto definovanou skúsenosťou sa koncentruje vo vekových skupinách v rozpätí 15 – 39 rokov“ (Národné monitorovacie centrum pre drogy 2008). Z priestorového hľadiska najkritickejšie hodnoty v počte liečených užívateľov drog evidujeme v Bratislavskom kraji (obr. 7). Vážnym dôsledkom nelegálnej konzumácie drog je páchanie trestnej činnosti. V roku 2010 bolo zaznamenaných 39 trestných činov na 100 000 obyvateľov SR, súvisiacich s prechovávaním, výrobou, distribúciou a konzumáciou drog (obr. 8).

Obr. 7. Vývoj počtu drogovovo závislých pacientov v krajoch SR v rokoch 2004 – 2010. Zdroj: Národné centrum zdravotníckych informácií (2012)

Obr. 8. Počet drogových trestných činov na 100 000 obyvateľov v krajoch SR v roku 2004 a v roku 2010. Zdroj: MV SR (2004, 2010)

Ďalším sociálno-patologickým javom je bezdomovectvo. Z teritoriálneho hľadiska sa sústreďuje najmä do veľkých miest, pretože v nich majú bezdomovci najlepšie predpoklady na prežitie. V podmienkach Slovenska je to hlavne Bratislava. Je tu najvyššia koncentrácia zariadení poskytujúcich pomoc pre bezdomovcov a predpokladá sa, že tu je aj najviac bezdomovcov (Nocľaháreň Mea Culpa 2011 in Miláčková a Rochovská 2011). Počet ľudí bez domova nikdy nie je presný, vždy ide o odhady. Občianske združenie Proti prúdu vydávajúce časopis Nota Bene odhaduje, že v Bratislave v roku 2009 žilo približne 3 000 bezdomovcov (Gogoláková a kol. 2010). Bezdomovectvo postihuje človeka na dvoch úrovniach t. j. na materiálnej a sociálnej. Na materiálnej úrovni je bezdomovectvo absolútnym prejavom chudoby, kde minimálna životná úroveň zabezpečuje fyziologické prežitie (Mareš 2000). Na sociálnej úrovni znamená vylúčenie zo vzťahov a podporných sociálnych sietí, prípadne budovanie a

zotrvávanie v novovybudovaných vzťahoch s inými bezdomovcami, kde v takto izolovanej skupine vzniká tendencia k „opevňovaniu sa v bezdomovectve“ čím problém ešte viac narastá (Janebová 1999).

Medzi skupiny obyvateľov s problémovým sociálnym začlenením patria aj migranti a azyľanti. Na Slovensku boli po roku 1989 v porovnaní s inými krajinami EÚ aj štátmi strednej Európy zaznamenané nízke medziročné prírastky cudzincov (Vašečka 2009). Situácia sa výrazne nezmenila ani po vstupe Slovenska do EÚ. V roku 2005 žilo na Slovensku 25 635 cudzincov, čo predstavovalo 0,48 % podiel z celkovej populácie (tab. 1). Podľa Vašečku (2009) téma migrácie sa dostáva do agendy viacerých štátnych inštitúcií, no Slovensku chýba najmä konzistentnosť politiky vo vzťahu k zahraničnej migrácii a integrácii cudzincov a verejné politiky v oblasti integrácie a migrácie trpia personálnou poddimenzovanosťou štátnej správy.

Tab. 1. Vývoj počtu cudzincov a ich podielu na celkovej populácii v SR v rokoch 2005 – 2010

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Celkový počet cudzincov	25 635	32 153	41 214	52 706	58 322	62 584
Podiel na celkovej populácii (%)	0,48	0,6	0,76	0,97	1,08	1,15

Zdroj: Kadlecíková, J. a kol. (2011)

V oblasti azylovej problematiky SR po osamostatnení sa v roku 1993 prevzala všetky medzinárodné záväzky. Boli vytvorené základy funkčného azylového systému, náležitej legislatívy a opatrení vlády. V sledovanom období najvyšší počet žiadostí o udelenie azyľu evidujeme v roku 2004. Úspešnosť žiadateľov o azyľ v azylovej procedúre uskutočňovanej podľa Ženevskej konvencie sa v rokoch 2004 – 2010 výrazne nemenila (tab. 2). Dôležitá je samotná adaptácia azyľantov na nové politické, kultúrne, sociálne podmienky, ktorá zahŕňa začlenenie sa na trhu práce, vzdelávania, systému bývania, k čomu môže prispieť aj implementácia projektov zameraných na podporu sociálnej inklúzie z fondov Európskej únie.

Tab. 2. Vývoj počtu žiadateľov o azyľ v SR v rokoch 2004 – 2010

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Počet žiadostí o udelenie azyľu	11395	3549	2849	2642	909	822	541
Udelený azyľ	15	25	8	14	22	14	15
Neudelený azyľ	1592	827	861	1177	416	330	180
Zastavené konania	11782	2930	1940	1693	455	460	361

Zdroj: MV SR (2012)

Podpora sociálnej inklúzie v programovom období 2004 – 2006 (stav k roku 2010)

V prechodnom programovom období 2004 – 2006 patrila prioritou podpory sociálnej inklúzie do Sektorového operačného programu Ľudské zdroje (ďalej SOP ĽZ) a Iniciatívy spoločenstva Equal (tab. 3). SOP ĽZ z geografického hľadiska pokrýval svojimi aktivitami celé územie SR s výnimkou Bratislavského samosprávneho kraja, ktorý čerpal v programovom období 2004 – 2006 prostriedky na podporu sociálnej inklúzie z Jednotného programového dokumentu (ďalej JPD) NUTS II – Bratislava Cieľ 3.

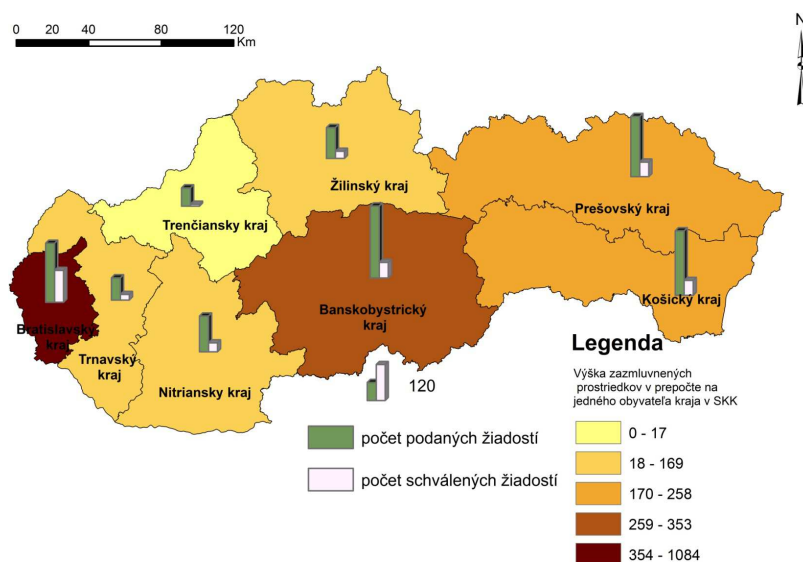
V rámci SOP ĽZ (MPSVaR SR 2008b) bola na podporu sociálnej inklúzie zameraná prioritná os 2, opatrenie 2. 1 Zlepšenie zamestnanosti skupín ohrozených sociálnym vylúčením a opatrenie 2. 2 Odstránenie prekážok rovnosti mužov a žien na trhu práce s dôrazom na zosúladienie pracovného a rodinného života. Druhý cieľ SOP ĽZ sa orientoval na marginalizované skupiny a skupiny ľudí s rizikom sociálneho vylúčenia. Podporovaná bola príprava miestnych a regionálnych akčných plánov zamestnanosti a mikroprojekty na regionálnej a miestnej úrovni. V rámci opatrenia 2. 1 bolo z celkového počtu 766 prijatých žiadostí schválených len 102 projektov. Nepomerne viac žiadostí 664 bolo zamietnutých. Z priebežného hodnotenia SOP ĽZ vyplýva, že dôvodom bol najmä vysoký počet nekompletných žiadostí o nenávratný finančný príspevok (ďalej NFP). V rámci opatrenia 2. 2 bolo prijatých 28 žiadostí a 16 žiadostí bolo nakoniec zazmluvnených (Priebežná správa o implementácii SOP ĽZ za rok 2008, MPSVaR SR 2008c, Záverečná správa o implementácii Sektorového operačného programu Ľudské zdroje za programové obdobie 2004 – 2006, MPSVaR SR 2010a).

Tab. 3. Prioritné osi a opatrenia zamerané na podporu sociálnej inklúzie v programovom období 2004 – 2006

PROGRAMOVÉ OBDOBIE 2004 – 2006		
Operačný program	Prioritná os	Opatrenie
SOP LZ	Prioritná os 2 Posilnenie sociálnej inklúzie a rovnosti príležitostí na trhu práce	Opatrenie 2. 1 Zlepšenie zamestnanosti skupín ohrozených sociálnym vylúčením
		Opatrenie 2. 2 Odstránenie prekážok rovnosti mužov a žien na trhu práce s dôrazom na zosúladenie pracovného a rodinného života
JPD NUTS II - Bratislava Cieľ 3	Prioritná os 1 Rozvoj aktívnej politiky trhu práce a sociálnej integrácie	Opatrenie 1. 1 Zvýšenie zamestnanosti znevýhodnených skupín na trhu práce a skupín ohrozených sociálnou exklúziou
Iniciatíva spoločenstva Equal	Priorita 1 Zamestnanosť Priorita 4 Rovnosť príležitostí Priorita 5 Žiadatelia o azyl	

Zdroj: ÚV SR 2014

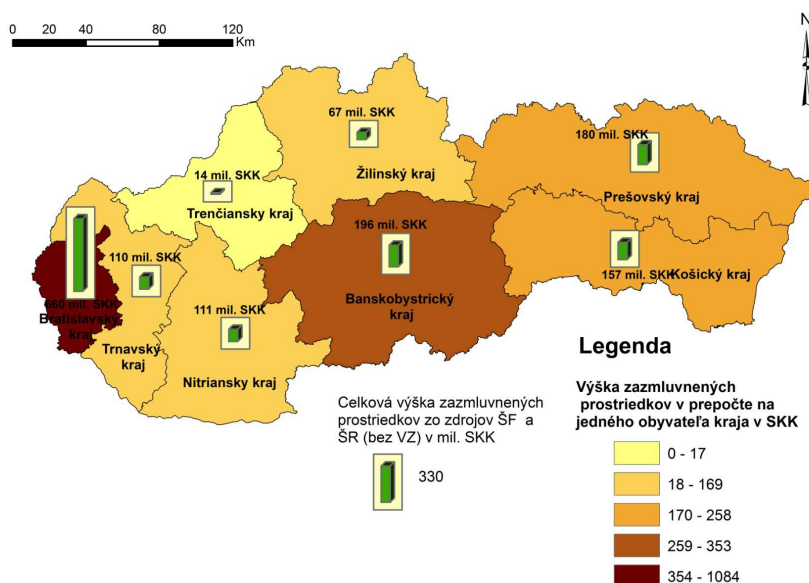
Na území Bratislavského kraja bola podpora znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie riešená prostredníctvom referenčného dokumentu JPD NUTS II Bratislava Cieľ 3, konkrétne v Priorite 1 Rozvoj aktívnej politiky trhu práce a sociálnej integrácie. V rámci tejto priority boli vyhlásené výzvy na dopytovo orientované projekty len v rámci opatrenia 1. 1 Zvýšenie zamestnateľnosti znevýhodnených skupín na trhu práce a skupín ohrozených sociálnou exklúziou (Jednotný programový dokument NUTS II Bratislava Cieľ 3, MPSVaR SR 2004b). Z celkovo 161 prijatých žiadostí o NFP bolo 81 úspešne zazmluvnených. Na aktivitách jednotlivých projektov sa zúčastnilo spolu 4 310 uchádzačov o zamestnanie z toho 3 254 účastníkov aktivít (t. j. 75 % všetkých zúčastnených uchádzačov o zamestnanie) prešlo celou aktivitou až do konca a 297 z nich sa zamestnalo v priebehu troch mesiacov od ukončenia pomoci (Priebežné hodnotenie JPD NUTS II Bratislava Cieľ 3 v programovom období 2004 – 2006, MPSVaR SR 2008a).

Obr. 9. Priestorová analýza implementácie žiadostí o NFP v program. období 2004 – 2006 podľa krajov SR

Vo sfére zamestnanosti významne postavenie v sledovanom období zohrávala aj Iniciatíva Spoločenstva Equal, zameraná na odstraňovanie všetkých foriem diskriminácie a nerovností na trhu práce. V rámci Iniciatívy Spoločenstva Equal bola podpora sociálnej inklúzie venovaná prioritá 1 Zamestnanosť, prioritá 2 Rovnosť príležitostí a prioritá 5 Žiadatelia o Azyl. (Jednotný programový dokument Iniciatívy Spoločenstva EQUAL, MPSVaR SR 2004a). Z celkovo 129 prijatých žiadostí bolo nakoniec 83 schválených žiadostí. Najviac zazmluvnených projektov v Priorite 1 zaznamenali Košický, Prešovský kraj, v prioritě 2 Bratislavský kraj a v Priorite 5 na území SR nedošlo k nakontrahovaniu žiadnej žiadosti o NFP.

Z priestorového hľadiska najvyšší počet podaných žiadostí (absolútne hodnoty) o NFP zameraných na podporu sociálnej inklúzie zaznamenali Banskobystrický, Košický a Prešovský kraj. Naopak najmenej podaných projektov zaznamenali Trnavský a Trenčiansky kraj (obr. 9). Najlepšiu úspešnosť v pomere počtu podaných a schválených žiadostí zaznamenali Bratislavský kraj (53 %), Trnavský a Nitriansky kraj (25 %). Z obr. 10 môžeme vidieť, že najväčšiu výšku zazmluvnených prostriedkov v prepočte na jedného obyvateľa kraja zaznamenal Bratislavský, Banskobystrický a Prešovský kraj.

Obr. 10. Výška zazmluvnených finančných prostriedkov v programovom období 2004 – 2006 podľa krajov SR

Podpora sociálnej inklúzie v programovom období 2007 – 2013 (stav k roku 2010)

V programovom období 2007 – 2013 bola podpora sociálnej inklúzie súčasťou dvoch operačných programov, operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia (ďalej OP ZaSI) a Regionálneho operačného programu (ďalej ROP) (tab. 4).

V rámci OP ZaSI bola podpora sociálnej inklúzie venovaná prioritná os 2, konkrétne opatrenie 2. 1 Podpora sociálnej inklúzie osôb ohrozených sociálnym vylúčením alebo sociálne vylúčených prostredníctvom rozvoja služieb starostlivosti s osobitným zreteľom na marginalizované rómske komunity, opatrenie 2. 2 Podpora vytvárania rovnosti príležitostí v prístupe na trh práce a podpora integrácie znevýhodnených skupín na trh práce s osobitným zreteľom na marginalizované rómske komunity a opatrenie 2. 3 Podpora zosúladenia rodinného a pracovného života (Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia, MPSVaR SR 2007). V sledovanom období z celkovo prijatých 1 262 projektov hodnotiaca komisia schválila 535 (Výročná správa o vykonávaní OP ZaSI za rok 2009, 2010, MPSVaR SR 2010b, 2011).

Bratislavský samosprávny kraj (ďalej BSK) čerpal finančné prostriedky v rámci OP ZaSI prostredníctvom prioritnej osi 3 a opatrenia 3. 2 Podpora sociálnej inklúzie, rodovej rovnosti a zosúladenie pracovného a rodinného života v BSK. Cieľom opatrenia 3. 2 bolo riešenie problémov v BSK na trhu práce so zámerom podporovať podmienky na zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopností fyzických osôb a ich rodín viesť samostatný život, podporovať integráciu do spoločnosti, predchádzať sprievodným negatívnym

faktorm (strate bývania, odkázanosti na služby sociálnej starostlivosti) (Výročná správa o vykonávaní OP ZaSI za rok 2010, MPSVaR SR 2011). V rámci tohto opatrenia boli do roku 2010 vyhlásené 2 výzvy o NFP a z celkového počtu 36 podaných žiadostí, bolo schválených 13 žiadostí.

Cieľom prioritnej osi 2 ROP Infraštruktúra sociálnych služieb, sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately bolo zvýšenie rozsahu a úrovne poskytovaných služieb v sociálnej oblasti (Regionálny operačný program, MPRV SR 2012).

Tab. 4. Prioritné osi a opatrenia zamerané na podporu sociálnej inklúzie v programovom období 2007 – 2013

PROGRAMOVÉ OBDOBIE 2007 – 2013		
Operačný program	Prioritná os	Opatrenie
OP ZaSI	Prioritná os 2 Podpora sociálnej inklúzie	Opatrenie 2. 1 Podpora sociálnej inklúzie osôb ohrozených sociálnym vylúčením alebo sociálne vylúčených prostredníctvom rozvoja služieb starostlivosti s osobitným zreteľom na marginalizované rómske komunity
		Opatrenie 2. 2 Podpora vytvárania rovnosti príležitostí v prístupe na trh práce a podpora integrácie znevýhodnených skupín na trh práce s osobitným zreteľom na marginalizované rómske komunity
		Opatrenie 2. 3 Podpora zosúladenia rodinného a pracovného života
	Prioritná os 3 Podpora zamestnanosti, sociálnej inklúzie a budovanie kapacít	Opatrenie 3. 2 Podpora sociálnej inklúzie, rodovej rovnosti a zosúladenie pracovného a rodinného života v BSK
ROP	Prioritná os 2 Infraštruktúra sociálnych služieb, sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately	Opatrenie 2. 1 Infraštruktúra sociálnych služieb, sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately

Zdroj: ÚV SR 2014

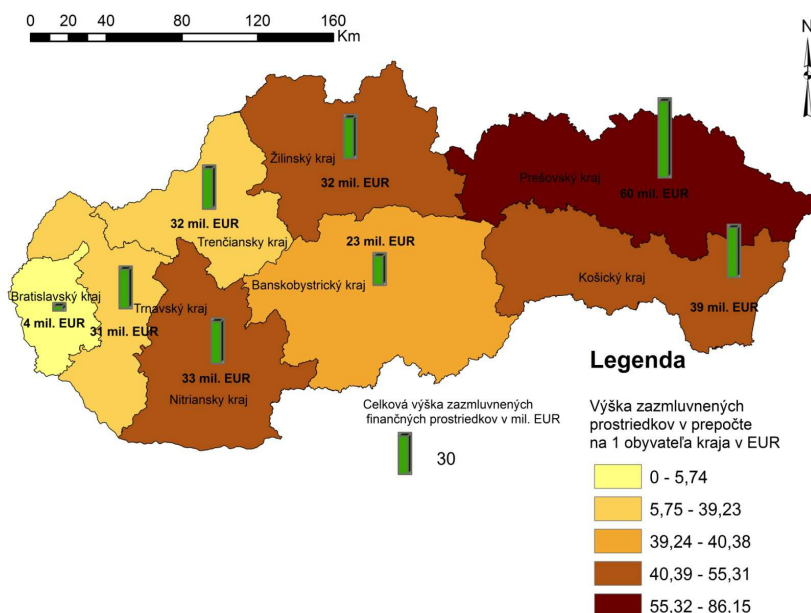
Z priestorového hľadiska vykazuje v programovom období 2007 – 2013 najviac celkovo zazmluvnených finančných prostriedkov v sledovaných opatreniach obidvoch operačných programoch Prešovský, Košický a Nitriansky kraj (obr. 11).

Najvyšší počet podaných žiadostí (absolútne hodnoty) o NFP zameraných na podporu sociálnej inklúzie zaznamenali, tak ako v predchádzajúcom programovom období Prešovský kraj (s počtom podaných žiadostí 582), Banskobystrický kraj (s počtom podaných žiadostí 362) a Košický kraj (s počtom podaných žiadostí 303). Uvedené počty podaných žiadostí poukázali na zvýšený záujem žiadateľov o NFP, nakoľko sa vo všetkých krajoch zvýšil počet podaných žiadostí oproti predchádzajúcemu programovému obdobiu dvojnásobne až trojnásobne a zvýšila sa i výška zazmluvnených finančných prostriedkov v prepočte na 1 obyvateľa kraja (obr. 11). Najlepšiu úspešnosť v pomere počtu podaných a schválených žiadostí zaznamenali Prešovský kraj (53 %), Nitriansky kraj (44 %) a Banskobystrický kraj (42 %).

Najvyšší počet podaných a následne aj schválených žiadostí (absolútne hodnoty) o NFP v sledovaných podporných programoch zaznamenal OP ZaSI, konkrétne opatrenie 2. 1 (obr. 12). Avšak najviac pridelených finančných prostriedkov smerovalo do ROP, na opatrenie ktorého cieľom bolo zvýšenie kvality poskytovaných služieb v sociálnej oblasti prostredníctvom rekonštrukcie, rozširovania, modernizácie a budovania zariadení sociálnych služieb (obr. 13).

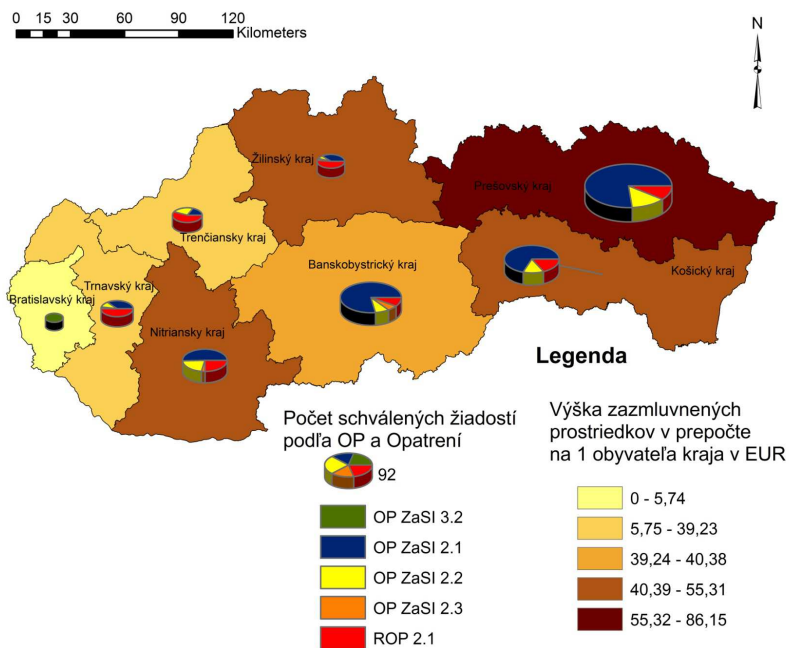
Na základe Výročnej správy o vykonávaní ROP za rok 2010 (MPRV SR 2011) bola podpora sociálnej infraštruktúry v rokoch 2007 – 2010 zameraná na podporu rekonštrukcie, rozširovania a budovania investične náročnejších, t. j. kapacitne väčších zariadení. Podľa spomínanej výročnej správy išlo vraj teda o humanizáciu a debarierizáciu existujúcich zariadení a budovanie nových zariadení v súlade

s princípom ekonomickej udržateľnosti, pričom podporovanými zariadeniami boli najmä zariadenia typu domov dôchodcov, DSS pre dospelých, DSS pre deti, zariadenia opatrovateľskej starostlivosti s kapacitou vyššou ako 50 klientov. Táto analýza výsledkov je však podľa Ďurana a kol. (2013) v priamom rozpore s platnou legislatívou (Zákom č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách), ktorý uzákoňuje prednosť poskytnutia sociálnej služby v zariadeniach s kapacitou nižšou ako 40 klientov. Autori poukazujú, že v prvej polovici programového obdobia bol cieľ prioritnej osi 2 napĺňaný rekonštrukciami, rozširovaním, modernizovaním existujúcich zariadení sociálnych služieb (prioritne veľkokapacitných, t. j. nad 50 klientov) ako aj výstavbou nových.

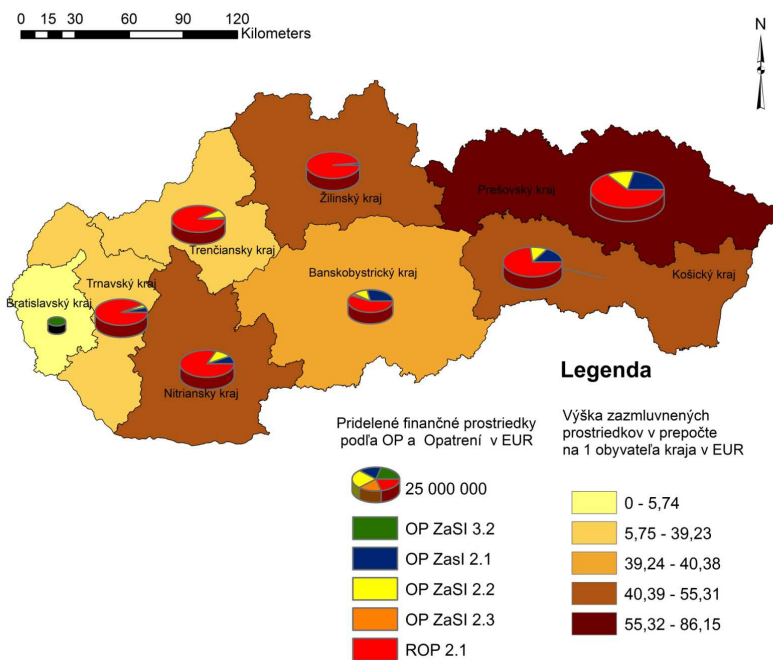

Obr. 11. Výška zazmluvnených finančných prostriedkov v programovacom období 2007 – 2013 podľa krajov SR (stav k 30. 9. 2010)

Až revízie regionálneho operačného programu (ako hlavné dôvody prvej revízie sa uvádzajú sociálno-ekonomické zmeny v spoločnosti – starnutie obyvateľstva, svetová hospodárska kríza, legislatívne zmeny, menší záujem o niektoré oblasti podpory) a druhej revízie – 2. 8. 2011 (kvalitatívne aspekty infraštruktúry sociálnych služieb v SR so zreteľom na sociálnu inklúziu klientov ZSS) priniesli nové stratégie ROP, podporujúce deinštitucionalizáciu sociálnych služieb ako aj dôraz na maximálnu podporu individualizovaných služieb a opatrení, ktoré umožnia klientom zotrvať v ich prirodzenom prostredí, podporu vytvárania deinštitucionalizovaných typov zariadení na báze prirodzeného, štandardného bývania. Tretia (23. 5. 2012) a štvrtá (11. 10. 2012) revízia riešili dofinancovanie nadschválených projektov (Monitoring čerpania štrukturálnych fondov v sociálnej oblasti v období 2007 – 2011, Ďurana a kol. 2013). Aj revízia OP ZaSI (bola realizovaná v novembri 2011 a prijatá EK dňa 10. 2. 2012) priniesla výraznú zmenu stratégie programu v oblasti sociálnych služieb. Do Prioritnej osi 2 bola pridaná nová rámcová aktivita „Podpora deinštitucionalizácie služieb starostlivosti“. Náš rozbor sa kvôli rozsahu príspevku venoval len analýze žiadostí o NFP do prvých revízií operačných programov. Bude preto zaujímavé skúmať implementáciu operačných programov po ich revíziách so zmenenými cieľmi priorit a opatrení, ktoré budú v budúcnosti predmetom ďalšieho výskumu.

Obr. 12. Priestorová analýza implementácie žiadostí o NFP v programovacom období 2007 – 2013 podľa krajov SR (počet schválených žiadostí podľa operačných programov a opatrení, stav k 31. 12. 2010)

Obr. 13. Priestorová analýza implementácie žiadostí o NFP v programovacom období 2007 – 2013 podľa krajov SR (pridelené finančné prostriedky podľa operačných programov a opatrení, stav k 31. 12. 2010)

Záver

Diskurz EÚ na prelome tisícročia ovládli pojmy ako sociálna exklúzia, sociálna inklúzia a sociálna kohézia. Názory na ich používanie však nie sú jednotné ani v akademickej obci ani v oblasti sociálnej politiky a ich teoretická konceptualizácia nie je doposiaľ ustálená. Odpoveď na otázku prečo skúmať sociálnu exklúziu dáva Džambazovič (2005) keď zdôrazňuje, že „snaha o poznávanie problematiky chudoby a sociálneho vylúčenia by mala byť prirodzenou súčasťou všeobecnej reflexie modernej spoločnosti“. Avšak chápanie konceptu sociálnej inklúzie sa medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ líši, čoho výsledkom sú často všeobecne a vágne formulované definície. Aj Mareš a Sirovátka (2011) zdôrazňujú, že agenda sociálneho začlenenia vnesená v podstate z vonku v dôsledku pričlenenia k EÚ zjavne predstihla akademický výskum v oblasti sociálneho vylúčenia.

K osobám ohrozeným sociálnym vylúčením sú začleňované dlhodobó nezamestnané osoby, nezamestnané osoby vo veku nad 50 rokov, príslušníci rómskej etnickej menšiny, občania so zmenenou pracovnou schopnosťou a občania so zmenenou pracovnou schopnosťou s ťažším zdravotným postihnutím, rodiny s väčším počtom detí a neúplne rodiny s nezaopatrenými deťmi, mládež vyrastajúcu v znevýhodnenom sociálnom a rodinnom prostredí, osoby s problémami sociálneho začlenenia (osoby po výkone trestu, bezdomovci, osoby závislé na alkohole a drogách), migranti a azylanti. Vážnym problémom pre spoločnosť a postihnutých jedincov je dlhodobá nezamestnanosť. Vysokou dlhodobou nezamestnanosťou sú postihnuté najmä regióny na východe Slovenska (Košický a Prešovský kraj), región stredného Slovenska (Banskobystrický kraj) a čiastočne na západe Slovenska (Nitriansky kraj). Problémovým sociálnym začlenením sa vyznačuje aj rómske etnikum, ktoré si z hľadiska úspešnej integrácie vyžaduje „zlepšenie prístupu k vzdelávaniu, sociálnu súdržnosť a aktívne preventívne kroky vytvárajúce možnosti ich dôstojnejšieho života“ (Tomová 2010). Marginalizáciou a sociálnou exklúziou sú ohrozené aj osoby po výkone trestu, osoby závislé na drogách, bezdomovci. Najkritickejšiu situáciu v oblasti páchania trestnej činnosti a nelegálnej konzumácie drog zaznamenávame v Bratislavskom kraji. S bezdomovectvom sa zase stretávame najmä vo veľkých mestách, kde majú bezdomovci najlepšie predpoklady na prežitie. V podmienkach SR je to hlavne Bratislava. Z hľadiska sociálnej inklúzie je dôležitá aj integrácia osôb s ťažkým zdravotným postihnutím, migrantov, azylantov, a to v oblasti vzdelávania, trhu práce, bývania k čomu môže prispieť implementácia projektov EÚ zameraných na podporu sociálnej inklúzie.

V rámci prijatia európskej agendy sociálneho začlenenia, SR mala možnosť čerpať finančné prostriedky na zabezpečenie podpory sociálnej inklúzie z viacerých podporných programov. V prechodnom programovom období 2004 – 2006 boli prioritné osi a opatrenia smerujúcu na podporu sociálnej inklúzie zamerané najmä na zlepšenie zamestnanosti skupín ohrozených sociálnym vylúčením. Najväčší záujem o NFP prejavili žiadatelia z Banskobystrického, Košického a Prešovského kraja a následne aj najväčšia výška zazmluvnených finančných prostriedkov v prepočte na jedného obyvateľa kraja smerovala do Bratislavského, Banskobystrického a Prešovského kraja.

V programovom období 2007 – 2013 boli programy pomoci nastavené do roku 2010 najmä na podporu sociálnej inklúzie osôb ohrozených sociálnym vylúčením alebo sociálne vylúčených osôb prostredníctvom rozvoja služieb starostlivosti s osobitným zreteľom na marginalizované rómske komunity v rámci OP ZaSI. Avšak, najviac finančných prostriedkov bolo vyčlenených na podporu infraštruktúry sociálnych služieb, sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately v rámci ROP. Oproti predchádzajúcemu programovému obdobiu sa vo všetkých krajoch zvýšil počet podaných žiadostí dvoj až trojnásobne a zvýšila sa i výška zazmluvnených finančných prostriedkov v prepočte na 1 obyvateľa kraja. Do roku 2010 smerovala takmer polovica zazmluvnených finančných prostriedkov v rámci ROP na stavbu nových veľkokapacitných zariadení sociálnych služieb (nad 50 klientov), čo bolo v priamom rozpore s novou legislatívou, ktorá uzakonyovala prednosť poskytnutia sociálnej služby v zariadeniach s kapacitou nižšou ako 40 klientov. Až revízia jednotlivých operačných programov priniesla nové stratégie, podporujúce deinštitucionalizáciu sociálnych služieb a podporu vytvárania deinštitucionalizovaných typov zariadení. Náš rozbor sa kvôli rozsahu príspevku venoval len analýze žiadostí o NFP do prvých revízií operačných programov. Bude preto zaujímavé skúmať implementáciu operačných programov po ich revíziách so zmenenými cieľmi priorit a opatrení, ktoré budú v budúcnosti predmetom ďalšieho výskumu.

Literatúra

- AZOZPvSRZ 2012: *Z rokovania snemu AZOZP v Slovenskej republike*. Bratislava (Asociácia zamestnávateľov občanov so zdravotným postihnutím v SR). Dostupné na: <http://www.slovanet.sk/azozp/view.php?cislocioklanku=2012010003>.
- BALÁŽ, V., 2006: Structural funds and building knowledge-based economy in Slovakia: experience, Major Challenges and implications for innovation policies. *Journal of Economics*, 54, 755-770.
- BUCHTA, S., 2005: Investície do ľudských zdrojov na vidieku sú podcenené (Informácia o programovanom rozdelení prostriedkov z fondov EÚ). *Journal of Economics*, 53, 753-761.
- ĎURANA A. KOL. 2013: *Monitoring čerpania štrukturálnych fondov v sociálnej oblasti v období 2007 – 2011*. Bratislava (INESS), 46 s.
- DŽAMBAZOVIČ, R., 2004: Posun od merania chudoby k meraniu sociálneho vylúčenia. In Šebová, M. ed. *Otázky merania chudoby*. Bratislava (Friedrich Ebert Stiftung), 1-24.
- DŽAMBAZOVIČ, R. a kol. 2004: *Chudoba a sociálna exklúzia/inklúzia: Skupiny najviac ohrozené sociálnou exklúziou a námety na riešenie/prevenciu*. Bratislava (Stredisko pre štúdium práce a rodiny), 114 s.
- DŽAMBAZOVIČ, R., GERBERY, D. 2005: Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu. *Sociológia*, 37(2), 143-176.
- DŽUPKA, P. 2007: *Možnosti hodnotenia vplyvu štrukturálnych fondov na regionálnej úrovni v SR*. Ekonomická fakulta TU Košice: Dizertačná práca.
- GERBERY, D., DŽAMBAZOVIČ, R., 2011: *Inovatívne orientácie v sociálnej politike - perspektíva sociálnej inklúzie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 132 s.
- HUDEČ, O., DŽUPKA, P. 2008: Hodnotenie dopadov štrukturálnych fondov na regionálnej úrovni s využitím modelu HERMIN. *Regionální studia*, 2(1), 16-22.
- CHARVÁT, T. SPIŠIAK, P., MALÍKOVÁ, L. 2013: Analýza využívania operačných programov v období 2007 – 2012 na úrovni obcí v Prešovskom a Košickom kraji. *Geographia Cassoviensis*, 7(1), 69-77.
- JANEBOVÁ, R. 1999: Proces vzniku a stadia bezdomovstvi. *Sociální práce*, 4(2), 27-28.
- GOGOLÁKOVÁ A KOL. 2010: Bezdomovci - problém z pohľadu verejného zdravotníctva. *Verejné zdravotníctvo*, 7(1), 19-27.
- KÁČEROVÁ, M., MLÁDEK, J. 2011: Generačné substitúcie ako indikátory starnutia obyvateľstva. *Forum Statisticum Slovacum*, 6, 79 – 84.
- KADLEČÍKOVÁ, J. a kol. 2011: *Integrácia migrantov na lokálnej úrovni – výskumné zistenia a odporúčania*. Bratislava: CVEK, 70 s.
- KLUVANKOVÁ-ORAVSKÁ, T., 2004: Cohesion policy and sustainable regional development. The case of the Slovak republic. *Journal of Economics*, 52(7), 851-864.
- KRAMÁREKOVÁ, H. 2010: Priestorové aspekty čerpania štrukturálnych fondov v Nitrianskom samosprávnom kraji v rokoch 2004-2006. *Geografický časopis*, 62(4), 347-373.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2011: Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis*, 53(18), 8-87.
- MAREŠ, P. 2000: Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, 36(3), 285-297.
- MAREŠ, P. 2004: Sociální exkluze a inkluze. In Sirovátka, T. ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: MU FSS, 15-29.
- MAREŠ, P., SIROVÁTKA, T. 2008: Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis*, 44(2), 271-294.
- MATOUŠEK, O. A KOL. 2003: *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 384 s.
- MILÁČKOVÁ, M., ROCHOVSKÁ, A. 2011: Bezdomovectvo, sociálno-patologický jav vstupujúci do priestoru slovenských miest. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 55(2), 191-216.
- MLÁDEK, J. a kol. 2006: *Demogeografická analýza Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského, 222 s.

- MPRV SR 2011: *Výročná správa o vykonaní Regionálneho operačného programu za rok 2010*. Bratislava (Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.ropka.sk/sk/vyroczne-spravy/>.
- MPRV SR 2012: *Regionálny operačný program*. Bratislava (Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.ropka.sk/>.
- MPSVaR SR 2004a: *Jednotný programový dokument Iniciatívy Spoločenstva EQUAL*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: http://www.esf.gov.sk/content/01_esf_06_03.php.
- MPSVaR SR 2004b: *Jednotný programový dokument NUTS II Bratislava Cieľ 3*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk/esf/index.php?SMC=1&id=33>.
- MPSVaR SR 2004c: *Národný akčný plán sociálnej inklúzie (NAP/INKLÚZIE)*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.fsr.gov.sk/staryweb/ews3/files/1271/narodny-akcny-plan-soc-inkluzie-2004-6.pdf>.
- MPSVaR SR 2007: *Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=1958>.
- MPSVaR SR 2008a: *Predbežné hodnotenie JPD NUTS II Bratislava Cieľ 3 v programovom období 2004-2006*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk>
- MPSVaR SR 2008b: *Sektorový operačný program Ľudské zdroje*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk/esf/index.php?SMC=1&id=141>.
- MPSVaR SR 2008c: *Priebežná správa o implementácii SOP LZ za rok 2008*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk/esf/index.php?SMC=1&id=65>.
- MPSVaR SR 2010a: *Záverečná správa o implementácii Sektorového operačného programu Ľudské zdroje za programové obdobie 2004 – 2006*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk/esf/index.php?SMC=1&id=65>.
- MPSVaR SR 2010b: *Výročná správa o vykonaní Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia za rok 2009*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: http://www.esf.gov.sk/documents/2011/Vyroc_Sprava_OP_ZaSI_2009_11_11_2010.pdf.
- MPSVaR SR 2011: *Výročná správa o vykonaní Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia za rok 2010*. Bratislava (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk/documents/2011/VyrocnSpravaOPZaSIzarok2010.pdf>.
- MV SR (2004 – 2010): *Štatistika kriminality*. Bratislava (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky).
- MV SR 2012: *Azyl a migrácia - štatistiky*. Bratislava (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky).
- NÁRODNÉ MONITOROVACIE CENTRUM PRE DROGY 2008: *Výročná správa o stave drogovej problematiky na Slovensku za rok 2007*. Bratislava (ŠEVT), 126 s.
- NÁRODNÉ CENTRUM ZDRAVOTNÍCKYCH INFORMACÍ 2012: *Drogová závislosť liečba užívateľa drog v SR 2011*. Bratislava (Národné centrum zdravotníckych informácií), 73s.
- PÁLENÍK, V., RADVANSKÝ, M. 2006: Aplikácie modelov HERMIN a CGE na hodnotenie finančných alokácií NSSR. *Forum Statisticum Slovaca*, 2(2), 208-216.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. 2012: Sociálna inklúzia v operačných programoch Zamestnanosť a sociálna inklúzia a Vzdelávanie. *Geografické informácie*, 16(2), 167 – 179.
- ŠÚ SR (2004 – 2010): *Národnostné zloženie obyvateľstva*. Bratislava (Štatistický úrad Slovenskej republiky).
- TOMOVÁ, M. 2010: Aktívne preventívne kroky a sociálna inklúzia rómskej komunity. In Sedláková, M., Slošár, D. eds. *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou „Budovanie spoločnej cesty v sociálnej inklúzii“*. Košice (Filozofická fakulta UPJŠ), s. 241-247.
- UNDP 2012: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava (UNDP), 226s.
- ÚPSVaR (2004 – 2010): *Mesačná štatistika o počte a štruktúre uchádzačov o zamestnanie*. Bratislava (Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny).

ÚV SR 2014: *Národný strategický referenčný rámec SR – Centrálny koordinačný orgán*. Bratislava (Úrad vlády SR). Dostupné na: <http://www.nsrr.sk>, [cit: 13. 12. 2013].

VAŠEČKA, M. 2009: *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava (IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu), 139s.

ZÁKON Č. 448/2008 Z.Z. O SOCIÁLNYCH SLUŽBÁCH [cit: 12. 12. 2013]. Dostupné na: <http://www.zbierka.sk/sk/predpisy/448-2008-z-z.p-32603.pdf>.

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu č. 1/1143/12 „Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciácia“, ktorý bol financovaný grantovou agentúrou VEGA

The Analysis of Concept of Social Exclusion and Social Inclusion in Conditions of Slovak Republic

Zuzana PADOVÁ, Beáta PIROVÁ

Summary: *The focus of initial part of the paper is aimed at illustrating theoretical discourse of concepts of social exclusion and social inclusion in conditions of Slovak Republic. The theoretical conceptualization itself has not yet been stabilized and opinions on terms social exclusion and social inclusion are not uniform neither in social politics nor amongst experts of another scientific disciplines.*

Furthermore, the paper aims at analysing groups of residents threatened by social exclusion at county level during the period 2004 – 2010 and further evaluation of spatial distribution of instruments of structural politics of European Union, aimed at support of social inclusion in Slovak Republic in period of 2004 – 2010. In transition period of 2004 – 2006, the priority axis and measures aimed at support of social inclusion were mostly targeted at improving the employment of groups threatened by social exclusion. In following program period 2007 – 2013 were programs of help after year 2010 oriented mainly at support of socially excluded people, with focus on marginalized Gipsy communities and at support of social services infrastructure, social and legal protection and social guardianship. Comparing to previous program period, the amount of filed applications raised two to threefold. Largest amount of financial resources per resident in period 2004 – 2006 was allocated in Bratislava, Banská Bystrica, Prešov counties and in period 2007 – 2013 in Prešov, Košice, Žilina and Nitra counties. The paper deals with the applications for non-repayable financial grant, up to first revisions of operational programs. The analysis of implementation of operational programs after year 2010 might be subject of further research.

Tab. 1. *The number of foreigners and the share of foreigners per total population in Slovakia during the period 2005 – 2010*

Tab. 2. *The number of asylum requestors in Slovakia during the period 2004 – 2010*

Tab. 3. *Priority axis and measures aimed at promotion of social inclusion during the programming period 2004 – 2006*

Tab. 4. *Priority axis and measures aimed at promotion of social inclusion during the programming period 2007 – 2013*

Fig. 1. *The registered unemployment rate at the regional level (county) in Slovakia during the period 2004 – 2010 (in per cent)*

Fig. 2. *The share of long-term unemployed (over 12 months) of total amount of unemployed at the regional level (county) in Slovakia during the period 2004 – 2010 (in per cent)*

Fig. 3. *The share of unemployed women of total amount of economically active women at the regional level (county) in Slovakia during the period 2004 – 2010 (in per cent)*

Fig. 4. *The share of Gipsy minority at the regional level (county) in Slovakia during the period 2004 – 2010 (in per cent)*

Fig. 5. *The number of job applicants per 100 000 inhabitants at the regional level (county) in Slovakia in 2004 and in 2010*

Fig. 6. The number of criminal acts and the number of perpetrators of criminal acts per 100 000 inhabitants at the regional level (county) in Slovakia in 2004 and in 2010

Fig. 7. The number of registered drug addicted patients at the regional level (county) in Slovakia during the period 2004 – 2010 (in per cent)

Fig. 8. The number of drug criminal cases per 100 000 inhabitants at the regional level (county) in Slovakia in 2004 and in 2010

Fig. 9. The spatial analysis of implementation of applications for non-refundable financial contribution at the regional level (county) in Slovakia during the programming period 2004 – 2006

Fig. 10. The amount of contracted funds at the regional level (county) in Slovakia during the programming period 2004 – 2006

Fig. 11. The amount of contracted funds at the regional level (county) in Slovakia during the programming period 2007 – 2013 (for September 30, 2010)

Fig. 12. The spatial analysis of implementation of applications for non-refundable financial contribution at the regional level (county) in Slovakia during the programming period 2007 – 2013 (the number of approved applications according to operational programmes and measures (for December 31, 2010))

Adresa autora:

Mgr. Zuzana Padová
Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
padova@fns.uniba.sk

Mgr. Beáta Pirová
Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
pirova@fns.uniba.sk